Poštarina plaćena u gotovom.

ZAGREB

BROJ 4. TRAVANJ 1934. GOD. II.

Izlazi mjesečno. Pretplata Din 100·— godišnje, Dinara 50·— polugodišnje.

Cijena Din 10·—

UNION
ČOKOLADA
KARAMELI
DESERTI

Rezervirano
za
TIVAR

E. VAJDA - ČAKOVEC
MEDJIMURJE - JUGOSLAVIJA
Brzojavi: Vajda Čakovec
Veletrgovina peradi, divljači i jaja. - Vlastita moderno uredjena hladiona.
Kupuje u svako doba perad, divljač i jaja te obračunava pošiljke brzo, točno i kulantno,
PRODAVAONA ZAGREB NA TRŽNICI
Telefon: Čakovec 50, 60, 3 i 4. Telefon Zagreb 84-46.

U redakcijskim i u poslovima uprave primaju se stranke svakog dana od 5-7 sati poslije podne u Gajevoj ulici 7, II kat, kamo se umoljavaju priposlati i rukopisi.

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA
BROJ 4. GOD. II. TRAVANJ 1934.

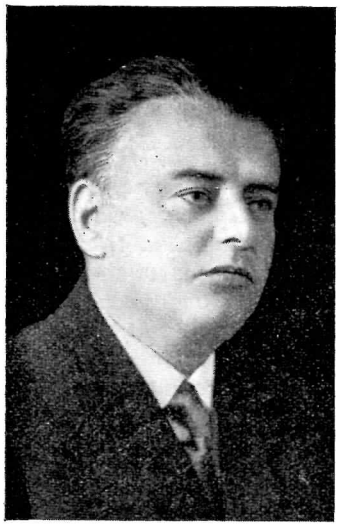

Viktor Rudolf:

GRAD ZAGREB — KOLIJEVKA ILIRIZMA

(UZ 100 GOD. ILIRSKOGA PREPORODA)

»U glavni grad Zagreb treba da usredotočimo sva elementa podobna mu dati onu veličinu i znamenitost, koja mu doliči, gledeći na njegovu budućnost i budućnost hrvatskoga naroda.«

Josip Juraj Štrosmajer (1862.)

Iako grad Zagreb u najstarijoj kulturnoj povjesnici hrvatskoga naroda nije igrao vidnu ulogu, jer se tadašnje političke i kulturne prilike odvijale u drugim dijelovima domovine, sticajem prilika postao je Zagreb centar kulturnih i političkih nastojanja hrvatskoga naroda. I zato s pravom pjeva Aug. Šenoa svojem Zagrebu:

»Ti uskrisi naše pleme,
Ti rastjera duha noć,
Ti nam siješ znanja sjeme,
Ti nam dižeš roda moć.
Svjetlobornih,
Umotvornih
Glava rađaš silan broj.«

Dalmatinska književnost položila je čvrste temelje hrvatskoj knjizi. Na tim temeljima počinje se krajem 18. stoljeća razvijati novi duh, novi smjer u književnosti hrvatskoj. Išlo se za tim, da se ujedine sve književne sile, da se književna pocjepkanost ukine, da se u knjizi izbrišu dialektične i provincijske razlike i da se uzdigne na prvo mjesto štokavština kao književni jezik. Gaj ističe, da nije ipak dosta ljubiti samo svoj rođeni kraj, već čitav narod, koji govori

jednim jezikom. Onaj koji misli da je govor njegova gnijezda cijeli materinski jezik, taj je podoban onome, koji drži jednu svrž za cijelo drvo. Budući da su bili »stari« bez ikakva pogleda na sav narod, došlo je do toga, da Zagorac znade samo zagorski, Podravac podravski, Posavac posavski, Primorac primorski i t. d., pa su tako nazivali i sebe i svoj jezik. I ta je jednostranost najveća zapreka nesamo u jeziku nego i u svakom drugom razvijanju.

Mora se priznati da su te nove ideje bile u početku čisto književne, ali što se dalje širile, poprimale su sve više političku narav. Forme su joj doduše bile različne, različni i kulturni programi, ali vazda je bio isti korijen: okupiti plemenske sile oko književnog jedinstva.

Politička pozadina novih ideja bila je: probuditi i ojačati narodnu svijest, a ponajpače razviti ljubav za narodni jezik hrvatski. Trebalo je narod hrvatski iz sna probuditi, pa se za to stvarahu planovi o izdavanju političkih novina, o promjeni pravopisa i o uvođenju jednog književnog jezika.

Fakat je, da je francusko vladanje u Hrvatskoj kroz 4 godine djelovalo na duh i mišljenje inteligentnijih narodnih slojeva. U prvom je redu ono usadilo zdravu klicu ideje narodnosti t. j. ideju okupljanja članova jednoga naroda oko jednoga imena. Uporedo s tom idejom teče i glavna spoljašnja njegova oznaka — njegovanje narodnoga jezika. S idejom narodnosti u tijesnoj je vezi i sjedinjenje teritorija, na kojem stanuje jedan isti narod. Od vijekova prvi puta je Ilirija ujedinila pod jednom centralnom upravom jedan dio Hrvata i Slovenaca, a s užom Hrvatskom stopila znatan dio istočne Istre s hrvatskim žiteljstvom. Napoleon je pomišljao i na Bosnu. Prema tomu je ime ilirsko stalo prvi put narod hrvatski zagrijavati za širu bazu narodnoga jedinstva.

Ove ideje hrvatskoga naroda došle su u sukob s težnjama madžarskoga naroda. Osim toga Hrvati su poradi bijesa na njemačko gospodstvo iz Josipovih vremena i od straha da ne izgube svojih staliških prava, predali svoje pravo o određivanju poreza zajedničkom ugarsko-hrvatskom saboru, i time već godine 1790 »iskopali grob« — kako kaže Smičiklas — »osebujnom državnom položaju Hrvatske«. Ova slabost staleža hrvatskih ojačala je presizanje Madžara u bitna prava i svetinje hrvatskoga naroda — u narodni jezik. Madžari su osim toga tražili, da se u sve urede i škole uvede madžarski jezik. Već prije toga zahtijevaju Madžari, da se njihov jezik uvede i u sabor, a konačno traže, da madžarski jezik prime Hrvati kao diplomatski jezik.

Hrvati su s potpunim pravom mogli da odbijaju od sebe madžarski jezik u saboru, jer je bilo u to doba vrlo malo ljudi, koji su poznavali taj jezik, a osim toga dosele je bio diplomatski jezik latinski, a u društvu se govorilo ili hrvatski ili njemački ili latinski. Hrvati su se odlučno borili protiv presizanja Madžara u pogledu jezika, a na čelu te borbe stoje zagrebački ban Ivan Erdedi i biskup zagrebački Maksimilijan Vrhovac. Iz doba te borbe nastala je u saboru pjesma u kojoj se veli: »Slobodna smo kraljevstva, ako je koga stid biti Hrvatom, neka podložen robuje divljim Hunom.« Zaštitnik i promicatelj kulture u Hrvatskoj biskup Vrhovac odlučno je doviknuo Madžarima, da će se i Hrvati povesti za njihovim primjerom, pa uvesti u Hrvatskoj svoj ilirski jezik u upravne poslove. Pa i kajkavski književnik Tito Brezovački u jednoj svojoj pjesmi kazuje svoje mišljenje o madžarskome jeziku ovo: nema pravopisa na svijetu, kojim bi dobro mogao pisati madžarske riječi.

Dne 23. lipnja 1813 izdade biskup Vrhovac cirkular na svoje svećenstvo, u kojem ga poziva da se zauzme za ilirski jezik, njegovu frazeologiju i pučke pjesme. Dvije godine iza toga izdade Antun Mihanović svoj spis »Reč domovini«, u kojem se obara na latinski jezik u korist hrvatskoga.

Iza bečkoga kongresa (1815.) stenjala je Hrvatska pod gvozdenim jarmom samovolje kralja Franje i njegovoga glavnog savjetnika grofa Metternika. Poradi toga nastupi pravo političko mrtvilo i opća zastrašenost. Svijest narodnu održaše budnom u to doba još jedino književni pokušaji.

Vrijedno je ovom zgodom spomenuti neke važnije knjige i spise što su u to doba izdane, a koje su služile buđenju narodne svijesti i širenju ljubavi za hrvatski jezik.

Đuro Matić-Šporer izdaje god. 1823. »Almak ilirski«, u kojemu upućuje na zajednicu jezika i naroda, te razvija domoljubna čuvstva. U knjizi zagovara štokavsko narječje i uzima ime ilirsko. Po tome je Šporer bio prvi prethodnk Gaju.

Prva politička brošura pisana hrvatskim jezikom »Disertacija« Janka grofa Draškovića (rođen u Zagrebu 20.10. 1770.) izašla je 1832. godine. Ova je brošura od epohalne važnosti u historiji hrvatskog političkog života. U njoj su prvi puta iznesene političke ideje na modernoj nacionalnoj osnovi. Drašković upućuje saborske poslanike, da u ime hrvatskog naroda traže, da se u jednu političku cjelinu (»Veliku Iliriju«) ujedine ove zemlje: Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Vojna Krajina, Rijeka i Bosna, a k tomu se imaju priključiti i slovenački krajevi Kranjske, Štajerske i Koruške. U toj jedinstvenoj državi ima da bude zvanični jezik isključivo »ilirički«, a vrhovnu vlast ima da vrši u ime kraljevo ban po narodnoj volji i povjerenju.

I glas grofa Draškovića nađe potpuno odziv u hrvatskome saboru, kad se ovaj sastao u Zagrebu 11. studenoga 1832. Tadašnji ban Franjo Vlašić odabere za potkapetana kraljevine generala Jurja Rukavinu od Vidovgrada, koji u hrvatskom jeziku saboru zahvali, što je izazvalo buru oduševljenja i povlađivanja. To je od vijekova prvi hrvatski govor izrečen u hrvatskome saboru.

Brošura Ivana Derkosa: »Genius patriae super dormientibus filiis suis« (Genij domovine nad sinovima svojima koji spavaju) nije bila zapravo politička brošura, ali je bistrim političkim pogledima pokazivala Hrvatima, kako se drugdje shvaća rad za domovinu. On hoće da Hrvate probudi oda sna, koji im se već od stoljeća uvalio na oči; on budi u Hrvata ljubav i interes za domovinu Hrvatsku. On ustaje odlučno protiv madžarskoga jezika, a ne drži opravdanim mišljenje starijih Hrvata, da je samo latinski jezik dopušten u sudnicama hrvatskim. Derkos prihvaća i zagovara misao, da narodna obrazovanost napreduje upravo s napredovanjem narodnoga jezika. Za hrvatski jezik predlaže, da se sva narječja u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji slože u jedan jezik ne pučki već književni, kojim bi se pisala znanost, spisi, i na kojem bi se gojilo pjesništvo.

Pomenuti Ivan Derkos igrao je vidnu ulogu u borbi oko predavanja hrvatskoga jezika u pravoslovnoj akademiji u Zagrebu. Krajem godine 1831. vratio se u Zagreb Matija Smodek, doktor filozofije peštanskoga sveučilišta. On je zamolio neke profesore zagrebačke akademije da mu se dopusti javno predavati hrvatski jezik. Neki mu profesori onako na svoju ruku to dopuste, i za nekoliko dana bila su oglašena predavanja na ploči. Tada je bilo u Zagrebu dosta Madžara đaka na akademiji, koji pročitavši ovaj oglas počeše se buniti dižući silnu graju,

jer da ovo dopuštenje može riješiti samo požunski sabor a ne tek nekoliko profesora. Hrvatski đaci pobojali se da već od rečenih predavanja ne će biti ništa, jer su i profesori postajali nekako nestalni. Kurelac im na to reče: »Učinimo štogod!«, pa uzme tri ceduljice i napisa na njima u hrvatskom, njemačkom i latinskom jeziku rugalice za Madžare, te ove ceduljice baci oko pola noći u prozor akademije.

Sjutradan nađoše te ceduljice, a pravnik Ivan Derkos pročita ih javno sakupljenim drugovima. Na ceduljicama je bilo napisano u hrvatskome prijevodu: »Čujte! Neki ljudi koji bi morali znati što znači lingua patria misle pod tim jezik madžarski. Zar nam se ne će Evropa izrugivati?« (Tim je mislio ravnatelja konvikta, koji je Derkosa pitao, razumije li pod lingua patria linguam hungaricam). Na drugoj ceduljici bilo je napisano: »Tko su Hrvati? Miroljubivi državljani u mirno doba, hrabri vojaci u ratu, pobjednici Avara, Turaka i Tatara, dakle slobodnjaci, a nikakove madžarske sluge«. Treća je ceduljica glasila: »Svaki se čovjek slobodan rodio, i svaki narod ima pravo kad osjeti da ga drugi na nepravedan način tlači, da se oslobodi. Sjeverna Amerika oprostila se Engleske, Južna Amerika Španije; niti nas nije nikakova neumoljiva sudbina prikovala zauvijek uz Ugarsku, pa dođe li do toga, onda dolje s Madžarima!« Kad je Derkos pročitao ove riječi, nasta bijesna vika, a čas zatim tučnjava između đaka Hrvata i Madžara, koju jedva nekako utišaše profesori, koji su nadošli. Međutim razbješnjelo đaštvo nastavi sa sukobima i po gornjogradskim ulicama zagrebačkim. Ovo je prvi tvorni sukob između Hrvata i Madžara. Nasta mržnja i nepodnošljivost. Poslije sukoba sastadoše se profesori akademije da odluče o pitanju Smodekova predavanja. Sjednica zaključi, da dr. Smodek može u akademičkoj zgradi predavati hrvatski jezik.

Ovo je prva narodna pobjeda hrvatska, koja uli pouzdanja i odlučne volje mladeži hrvatskoj, da započne s idejom hrvatskoga narodnog preporoda.

Karakteristično je, da su Nijemci profesori bili odmah za hrvatski jezik, a neki Hrvati i dakako Madžari, kojh je u to doba bilo profesora u Zagrebu, protiv ovoga mladenačkog pokreta. Većina od ovih izostaše dapače od sjednice.

Štoosova pjesma »Kip domovine« (1831.), u kojoj je izveo domovinu kao ženu, koja je došla u tamnoj noći k Savi da pozove svoje sinove na okup, a njih nema, imala je tendenciju, da u Hrvata prodrma ovaj drijemež za narodni jezik. Samo jedan sin ustaje u Zagrebu, da štiti prava domovine i da joj javi, kako se u Zagrebu miče mladež, koja će postati zaštitnicom narodnoga jezika i čitave narodnosti.

Vrijedno je spomenuti i pjesmu pravnika Dragutina Rakovca u obliku čestitke »ljubiteljici narodnoga jezika« grofici Leonori Patačići, u kojoj ističe duh narodni želeći podići i u drugih mogućnica ljubav k narodnome jeziku.

Pod kraj godine 1832. izda Gaj ponukan Janom Kollarom o svome trošku malu brošuru, koju je napisao slovački protestantski pastor Gjuro Rokony pod napisom: »Palma...«, u kojoj dokazivaše u latinskom distihu, kako Madžari nemaju prava Slavenima narivavati svoj jezik, jer je toliko siromašan, da su upravo zato Madžari bili prisiljeni, da uzmu od Slavena riječi, kojima označuju gotovo sve kulturne pojmove. I kad bi im Madžari te riječi vratili, ne bi više

ni govoriti mogli. Ova je satira učinila jak dojam na tadašnju hrvatsku generaciju i mnogo pridonijela buđenju patriotizma i narodne svijesti.

Počeci dakle političkoga i kulturnoga pokreta u Hrvatskoj opažaju se već onamo od kraja osamnaestoga stoljeća, pa se povlače sve do godine 1835., kada taj pokret izbije svom snagom na površinu pod imenom ilirizma.

Ilirsko doba organizuje hrvatsku prosvjetu u svim granama. Ono s potpunom vjerom u budućnost polaže temeljno kamenje svim kasnijim našim kulturnim institucijama.

Suvereno ali moramo priznati, da su baš u gradu Zagrebu udareni temelji svim tim kulturnim institucijama ilirskoga preporoda, pa zato s punim pravom nazivamo grad Zagreb — kolijevkom ilirizma.

(Nastavit će se.)

Zlatko Gorjan:

I PROPADA TUAREŠKO CARSTVO

Od istoga pisca davati će se naskoro drama:

„Ana traži pravdu"

Oran, u augustu.

Ko može da u svojoj mašti dade nekoj riječi, a osobito imenu, oblika i boje, pomislit će pri zvuku riječi, Oran na nešto okruglo i crno. A onaj, koji znade, da je Oran glavna luka za snabdjevanje brodova s ugljenom osjetit će šta više i teški zadah ugljena, što ga dizalice bacaju u rastvorenu utrobu broda.

Dižu se oblaci crne prašine sa svih strana, i naša je bijela »Vila« začas pocrnjela. Svi, koji nisu imali posla na brodu, prebaciše se barkom na kraj. Arapin, koji je veslao naš čamac, bio je upravo bijel prema onim svojim drugovima, koji su tamo na palubi pomagali »činiti karbun«. Bezazleno je bljeskao bijelim zubima, izgovarajući neke francuske riječi napola već progutane prije, nego ih je izrekao. Evo nas na keju. Platismo

po dogovoru i požurismo se na tramvaj, koji nas je imao odvesti gore u grad, na Place d'Armes, da bismo što prije zaboravili na tu luku, punu brodova, Arapa, ugljena i halabuke. Ali tek što odmakosmo, a naš vozač udri u zavijanje i zapomaganje. Šta se desilo?

Naš Hasan leži na zemlji, a neki drugi Arapin udara nogama po njemu! A Hasan — ne da se brani, nego samo hvata ruke svog gospodara, pa ih cjeliva. Bije ga gospodar, a on mu ruke sve cjeliva i zapomaže. Šta se desilo?

Vozač je prevario vlasnika barke za nekoliko franaka. Gospodar je naime iz prikrajka gledao koliko smo platili za prevoz. Tako je evo obračunao sa svojim nepoštenim slugom. A Hasan ne da se brani, nego samo hvata ruke svog gospodara, pa ih cjeliva. Drugi Arapi nisu tom prizoru posvećivali nimalo pažnje, a čini se, da je i prometni redar, također Arapin, bio već navikao na takve prizore, jer je ostao nepomično na svom mjestu, davajući dostojanstveno automobilima znakove sa bijelim pendrekom.

Bio bih se raznježio nad tom pokornom arapskom dušom, spreman da raspredem misli o tom čudnom arapskom moralu, da me francuski kondukter, čim sam ušao u tramvaj koji je bio pun Arapa, nije odmah upozorio:

»Gospodine, izvolite pripaziti na džepove!« No tako se otrijeznih, odlučivši da radije kojom drugom zgodom nađem kontakt s arapskom psihom...

*

Nestade crne silhuete glomaznog čunja Santa Cruz na zapadu i sivkastih uzvisina, načičkanih starim španjolskim tvrđicama na istoku, a sve u polukrugu poput kamena zagrljaja: stajao sam pod visokim palmama uzduž jednoličnih evropskih palača na Place d'Armes. Velika vijećnica, kazalište, banke i Cafe Continental.

To je središte grada, gdje se križaju sve tramvajske pruge, polazna tačka za radoznale strance, sastajalište bogatih Berbera, bogato obučenih i ponosnih, i siromašnih felaha (seljaka), koji su došli iz daleka da vide i da se dive čudesima »rumija« (Evropljana). Preko turbana navukoše goleme slamnate šešire, slične meksičkima, samo mnogo, mnogo veće, a iskićene kožnatim arabeskama. Isto tako i žene. Prolaze gorštaci, crni i ponosni, i Tuarezi, »vitezovi pustinje«, koji se smatraju najplemenitijom rasom u sjevernoj Africi. Tuarezi su nekoć bili strah i trepet pustinje — pljačkaši, a danas — gradovi ih progutaše, zaslijepiše ih rumijske novotarije, pticama grabilicama otupiše pandže, i tako nesta tuareške gordosti. Danas sjede pred kavanama, piju »Vichy« ili pivo i kao neki

došljaci iz dalekih krajeva gledaju na šarenu vrevu, na velegradsko komešanje, u kojem tramvajski vozač ima više autoriteta, nego li sva slava tuareška.

Mali Arapčići od tri pa do deset godina vrzu se posvuda: oko stolova na kavanskim terasama, trče za tramvajima, zaustavljaju prolaznike, prevrću svojim krupnim tamnim očima vičući u sav glas: »L' echo d'Oran!« ... I te novine, koje prodaju, često su puta veće od tih malih kolportera.

Sa ovog trga teku ulice na sve strane: u siromašnu arapsku četvrt, u trgovačku židovsku i u prljavu španjolsku.

Arapska je četvrt prašna i bez starina, bez džamija i šedrvana, bez medrese i marabua (svetački grobovi). Gomila niskih, malenih zidanica, — siva košnica ... Zar to ne zvuči kao bajka, da je Oran podignut od maurskih trgovaca iz Andaluzije, početkom desetog stoljeća ... Pa ni ruševina nije ostalo! ... Gdje su ostaci sredovječnog Orana, koji se tada nalazio na vrhuncu svoje moći, u doba kad je cvalo tlemcensko carstvo ... Sve je to propalo, sve se to razbježalo ... Nema potomaka, ponosnog plemena Zijanida, koje je u 15. stoljeću zadavalo toliko muka španjolskim četama pod vodstvom Ximenesa, svemoćnog nadbiskupa iz Toleda ... i kada su francuske čete 1831 ušle u Oran, brojio je taj oko 4000 stanovnika ... Danas broji Oran preko 150.000 stanovnika, a luka ne zaostaje za alžirskom.

Od španjolskog gospodstva ostalo je nekoliko tvrđavica po okolnim bregovima. Ostalo je mnogo španjolskih trgovaca. Ostala su i imena nekih ulica ...

*

Kada su koncem 18 stoljeća Španjolci napustili Oran, dao je alžirski paša sagraditi veliku mošeju. koju su i prozvali Džama el paša. To je jedina u Oranu, u kojoj se Arapi još klanjaju. Izvana bijela i lepršava kao zdanje od samih čipaka. Uđeš li u nju, razočarat će te kao sve alžirske džamije. Sumrak hladan kao u kakovoj čekaonici, stupovi beznačajni kao drvored banalnog parka, ledena bezbojnost usprkos svih šarenih ćilimova na kamenom podu. Ne, taj muk koji tu vlada, nije za skrušenu molitvu, nego za trijezno razmišljanje, za traženje istine ... u jednoličnim riječima kurana ... Naći ćeš uvijek samo nekoliko staraca sa bijelim bradama, sa svetom knjigom pred sobom. Čitaju i razmišljaju, sate i sate. Ozbiljni, nijemi, nepristupačni, daleko od ovog svijeta ... Mladi pomoćnik mujezina uspeo se sa mnom na sahat-kulu. A gore, kada je zamahnuo rukom, da mi pokaže pojedine dijelove grada, nešto mu ispade iz ruke — »L' Echo d' Oran« ... Ali vraćajući se kroz trijem, začuh neke staračke glasove. Kroz mali prozorčić zavirih u odaju: Ne-

koliko staraca sjedi za dugim stolom, a pred njima stoje dvoje mladih ljudi; vojnik u tropskom odijelu sa crvenim fesom na glavi i žena bez feredže. — »Je li to ženidba?« — zapitah svoga pratioca, mujezinova pomoćnika. — »Ne, to su kadije, arapski sud...« — »A o čemu se radi?« — Moj je pratilac časak prisluškivao, a onda reče: »Sestra tuži brata zbog baštine. Bolje bi joj bilo, da se obratila francuskom sudu!...« A onda objasni: »Naši ljudi idu obično na francuski sud, kad traže pravdu, a Francuzi dolaze opet često našim kadijama. I tako je obično najbolje«. — Poslije sam se raspitao i saznao, da je mladić rekao istinu.

*

Električnim tramvajem u Ain el Türk. Uzduž tramvajske pruge teče poput crne rijeke autocesta. A pod cestom more. Sve uz more tako vodi put do Ain el Türka. Sat vožnje između pećina i mora, pokraj rodnih vinograda s jedne i malih vila s druge strane. Kroz plodna polja i male, pospane varošice. Pokraj velikih plaža s restoranima, u kojima svira jazz i pokraj grdnih kamenoloma u kojima urlaju gorostasni strojevi. Zavija pruga poput neke orijaške Boke Kotorske. Pogdjegdje iskače po koja palma ili čitava četa malih kaktusa projuri kraj nas. Tu i tamo je zemlja crvena i tamna kao zgrušana krv, a žal razrovan surim liticama. — Ain el Türk. — Malo mjestance nalik na tek podignutu malu američku farmu, u kojoj živu Arapi... Ili: snimanje arapskog filma u kakvom hollywoodskom atelieru... Terasa velikog hotel-penziona gleda na more, koje bijelim kaskadama navaljuje na žal, po kojem sve vrvi kao u mravinjaku. Cika veselih kupača katkad se i ne čuje, kada jazzband zaintači svoj »Gigolo« ili onu pjesmu o »jednoj maloj stastičarni, gdje smo pili čaj...«

Terasa se puni gostima. I mnogo bogatih Arapa sa svojim ženama. Dovezli su se u svojim automobilima. Sada slušaju pocikivanje i tu muziku. Smješkaju se. Zagonetan je taj smiješak: nešto kao naivna radost, a ujedno i kao prezir. Uveče ples. A na licima tih Arapa i njihovih žena uvijek onaj isti smiješak...

*

Noć. Place d' Homes i nekoliko avenija s visokim palmama blješti u sjaju električnih žarulja.

U nekim »vodičima« piše, da se strancima ne preporučuje da po noći pođu u »village negre«, kako ondje zovu arapsku četvrt.

Vozeći se autom kroz tu opasnu četvrt, morao sam doći do spoznaje, da je ova preporuka strancima samo neka zgodna reklama, da bi ipak pošli u arapsku četvrt. Bit će, da u Društvu za promet stranaca u Oranu imade nekoliko Arapa, koji se razumiju u taj posao

Auto je teško ulazio u taj slabo rasvjetljeni mravinjak. Više od urođenika tulili su hrapavi gramofoni, profanirajući arapske melodije svojim hrapavim grlom. Ulice dupkom pune. U beskonačnim povorkama guraju se Arapi, odrasli i djeca, viču i smiju se u sav glas, dozivaju, domahuju, — veselo uzavrelo klupko. Kao da su jedva dočekali noć. Čemu se tako ludo vesele? I to sam saznao. — Gramofoni! Jer pred onim kafanicama, u kojima su tulili gramofoni, stajale su zbijene gomile onih, koji nisu više mogli ući ili koji nisu imali pedeset santma da uđu i da popiju kavu. A u ulici arapskih zabavišta bilo je prilično pusto i nimalo opasno, jer je skoro pred svakom kućom — stajao po jedan stražar...

Uđosmo. Za nama stražar. Tri mlade i dvije starije žene, bogato odjevene, sjede na rogozinu. I ni da se maknu; znaju, da su to samo radoznali stranci. — Da li će plesati? — One nisu raspoložene. — Izađosmo.

U drugu, pa u treću. Uvijek isto. Opet na ulicu.

Neka djeca oko nas, pa da nas odvuku nekamo dalje, gdje ćemo vidjeti »pravi danz arrrabbb...« — Stražar ih tjera, pa nas onda sam odvede do jedne kuće u nekoj drugoj ulici.

To nije bilo zabavište, nego kuća imućnijeg Arapina. Tu se slavio pir. Vrata su bila otvorena i poput ostalog radoznalog svijeta mogli smo sada i mi da gledamo. Stražar je stajao tik uz nas, opomenuvši nas, da pripazimo na džepove.

Vidjeli smo malo, slabo rasvijetljena dvorište. Nekoliko je svirača sviralo uz duge frule, tužne, otegnute melodije. Pomalo se melodija zauzlavala u čudnoj disonanci. Ritam je postajao sve življi; a kada je iz tih frula prsnula prva vatra, pojavila se mlada Maurkinja, kao da je iznikla iz zemlje. Stapala je mirna kao kip, a ruke bješe izdigla nad glavom. A onda joj se počeše tresti ramena, pa klecati koljena i drhtati ruke. Sva u bjelini, bješe sada nalik na bijeli plamen, koji se zaljuljao u povjetarcu. Iz tog je drhtaja prešla u previjanje, i kao da se sada tresla sva u grču. Laganim je koracima tapkala u krugu, skidajući pri tom svilenu maramu s glave. Tu je maramu onda svejednako držala pred sobom, požurujući korake. Trčala je uokrug, a onda je mahom opet stala kao ukopana. Sva se tresla i — započela trbušni ples...

Gdje su mladenci, gdje uzvanici? Bit će da su bili gore. Iza rešetkastih prozora i žutih zavjesa vidjeli smo crne silhuete.

Sa svih je strana nadolazilo sve to više svijeta. Teškom mukom dogurasmo se do svog auta.

Na terasi Cafe Continental je svirala glazba Legije stranaca... Svadbeni marš iz opere Lohengrin...

*

Noću je svaka luka lijepa.

Sada nismo vidjeli bregove ugljena. I sve je bilo tiho. Rijetke svjetiljke su se poredale uzduž keja i izmicale uzbrdo, u grad. Čamac se otisnuo od obale. Vesla vozača zapljuskivala su jednolično. Nebo je bilo zastrto tmurnim oblacima. Po bijeloj aureoli, koja je ovjenčala vrh Santa Cruza znali smo, da se tamo skrivao mjesec. Tek tu i tamo, po vodi, po koja krupna žuta ili crvena zvijezda — svjetiljke brodova... Plovismo kao pod golemim svodom neke orijaške katedrale, u kojoj gore crvena kandila pred nevidljivim oltarima... Umukoše orgulje mora, samo kandila ta gore...

— — —

Zlatko Gorjan, pisac feljtona »Umire tureško carstvo«, poznati je naš zagrebački književnik, rodjen 1901. Studirao je filozofiju u Beču. Od 1922. novinar i kritičar. Član zagrebačkog PEN-kluba. Vrlo rano javio se svojim pjesmama i novelama gotovo u svim našim revijama. 1928. imao je izložbu slika u Ullrichovom salonu, koja je pobudila veliku senzaciju u umjetničkim krugovima. Izdao antologiju moderne njemačke poezije na hrvatskom jeziku (»Gorući grm«, Beč 1921.), »Pjesme« (1932.), »Lirika Žutog Istoka« (antologija kineskog i japanskog pjesništva, 1930.). Prošle godine je »Matica Hrvatska« prilikom kongresa PEN-klubova u Dubrovniku izdala njegovu antologiju hrvatskih pjesnika (od Preradovića pa do najmladjih) na njemačkom jeziku »Kroatische Dichtung«. Ta je knjiga pobudila veliki interes i u inostranstvu i vanjska stručna kritika honorirala je rad Gorjana s najvećim priznanjem. Priče i Putopisi iz Španije i Afrike (Alžir, Maroko, Kanarska ostrva itd.). God. 1932. se prikazivala njegova drama »Fortunatove afere«, a sada kazalište sprema njegovu drugu dramu »Ana traži pravdu«, u kojoj se obradjuju aktuelni socijalni problemi. Naslovnu ulogu kreirat će gdja. Božena Kraljeva, koja je takodjer član našega društva.

Drama Zlatka Gorjana »Ana traži pravdu« biti će nesumnjiva literarna senzacija i pravi Zagreb, koji je uvijek osjećao svoju dužnost da potpomogne hrv. literate, ne smije izostati iz kazališta, na čiji smo rad svi ponosni. U starom Zagrebu bile su domaće premijere dogodjaj, pa ako hoćemo da zadržimo svijetlu tradiciju hrv. metropole, onda ćemo i u buduće puniti kuću naše proslavljene Thalije, a naročito kod izvedaba domaćih autora.

Branko Šeringer, gradski tajnik:

Crtice iz starog Zagreba

U predjašnjim člancima spomenuli smo da ćemo iz Zbirke raznih ugovora, isprava i očitovanja (fassionala), sastavljenih kod kaptolskog magistrata u Zagrebu izmedju g. 1815 do 1843 donesti barem nekoje ugovore, ne samo radi zanimivosti u pravnom pogledu nego i radi toga, što nam ovakovi stari ugovori otkrivaju sliku života naših predja i što su izvorom, iz kojih crpimo dragocjene podatke o životnim i društvenim odnošajima i prilikama tadanjeg doba.

U današnjem prikazu donosimo jedan kupoprodajni ugovor kako se nalazi u ovoj zbirci:

Pogodbu:

Koja med ztrankami zdola potpisanemi najmre med Simeonom Nahodil y (čitaj i) Julijanum rodjenum Shijansky (Šijanski) tovarušicum njegovum kakti Prodavczi, od druge pako ztranke med Andrashem y Barbarum Huzek kakti kupci zaradi prodavajna hise vu vulici pod Zid imenovani pod No 10 dobrovolyno naredjeno je, naszledechi nachin — najmre:

1. Mi Simeon y Juliana Nahodil tovarushi hisu (č. hižu) nashu vu Jurisdictii sl. kaptoloma Zagreb, vulici pako pod Zidom imenuvanoj pod No 10 prodajemo y predajemo Andrashu y Barbari Huzek tovarushem y njihovum odvetku vu y za vekivechno ladajne y vusivajne (č. vuživajne) za Fl. 1.500 M C. (t. j. konv. moneta) velimo 1.500 Fl. srebra, 3.20cige (č. tri cvancige) na l. F. rachunajuch, te da

2. Izti preimenovani kupci Andrash i Barbara Huzek tovarushi zadjnega ovoga meszecza tekuchega Fl. 100 vu srebru položiti dužni budu — 225 pako Fl. 21 × 1.5 vu szrebru do vremena kak szvoje peneze zdigli budu, zkup z interešum položiju. Zverhu ostaleh pako penezh obligatorie, toje duge nashe preuzeti privoliju i to:

3. Obligatoria zverhu 200 M C. koja na slavni kaptolum Zagrebachki spada — zatem obligatoria 80 Fl. M C, koja na Privilegirani Magistrat Obchine kaptolszke Zagrebačke spada — zatem Obligatoria zverhu Fl. 494 × 38 1.5 M. C. na Franzu Berzak pupilla zpadajuchu, y Obligatoriu zverhu Fl. 400 M C, na Anu Keress spadajuchu naše prenezti, kak mi dosad plachali, interesha plachati dusni budu.

4. Da izti preimenovani kupci vse terhe kakti kaszernalzke, stibru, martovchinu y notariušku dachu, koji na istu hisu spadaju od dana dole podpisanoga nase vzeti prez vsakoga odgovora dusni budeju.

5. Od ztrani druge mi Andrash y Barbara Huzek tovarushi od G. Simeona y Juliane Nahodil tovarushev njyhovu Hisu vu preimenovanom meztu poztavlenu kupili y na nasz vzeli jesmo za 1.500 Fl. szrebra, 3.20cige (č. 3 cvancige) na 1 Fl. rachunajuch poleg prenapisanih pogodbih, na koje dobrovoljno privolujemo nasz zavezajuchi tak, da ako obechajnu nachemu ne bi zadato vuchinili, y na poztavlene termine 325 Fl. 21 × 1.5 M C položiti ne bi hoteli, nym to jest prenapiszanem prodavczem slobodno bude po ovdešnem Privilegiranom Magistratu iztu hisu prez vsake pravde na obchinskoj Licitatii prodati, y sebe podpunoma naplatiti.

Zaradi chesza prave szegurnoszti jeszu dva jednaki Pari (t. j. dva primjerka) naredjeni y od ztrankih na kuliko pisati znajuchih podpisani, nakuliko pako pisati neznajuchih znamejnem sz. krisa (č. križa) poleg imena y Pridavka postavlenem, potverdjeni y objacheni jeszu ter vsakoj ztranki jeden predan.

Vu Zagrebu dan 26. 7bra (č. septembra) Letta 1837.

L. S. (pečat) Andrash Huzek m. p. shnajdarski majstor y Purgar, Barbara Huzek m. p. tovarushi, Simeon Nahodil, als Verkaufer m. p., Juliana Nahodil m. p.

Ovaj je ugovor na javnoj sjednici magistrata pročitan i ovjerovljen dana 28 septembra 1837.

Vlasnica ove kuće bila je prije Nahodila Ana ud. Kišur, koja je tu kuću njemu testamentarno ostavila godine 1822.

Godine 1878 (prigodom nove numeracije kuća) vlasnik je ove kuće Mijo Matašić. To je bila ona kuća na uglu Dolca i Pod Zidom idući s desne strane stubama na Dolac, u kojoj je bila krčma, gdje je vječno buktio život i gdje je naš mali svijet naročito subotom i nedjeljom uz brujanje velikog berdeta, pjevanje i plesanje našao svoje zadovoljstvo — ali i razbite glave.

II.

Možda ne će biti bez interesa, ako iz ove Zbirke ugovora i fassionala, navedemo prezimena, koja se spominju u ovoj jurisdikciji. Radi preglednosti sredili smo ih abecednim redom i nisu transkribirana htijući time pružiti sliku našeg pisma:

Adrenik, Albertini, Ambrosich, Andrashevich, Arko, Ashperger, Bader, Baichel, Ballogh, Banovich, Bassanovich, Baumgartner, Bedekovich, Benchich, Benkovich, Berkovich, Berczkovich, Berzak, Binder, Bodhurich, Boleszlavzky, Bolschecz, Brandel, Brimshigg, Brodnik, Brunenkand, Budejowsky, Budachich, Budy, Buich, Bukall, Bukvich, Bunczek, Butterweg, Concilia, Czaher, Czerjak, Czvetnich, Chegetek, Dervodelich, Demetrovich, Domin, Domjanchich, Dorotich, Dropuchich, Duppin, Dutkovich, Dymnyako-

vich, Dvornekovich, Eichman, Faget, Fabianecz, Felger, Fik, Fischer, Florianchich, Fogl, Folnegovich, Franyo, Franculy, Frotzl, Fürst, Fux, Gajdek, Gallovich, Gerechtshamer, Gergurich, Gorenz, Gorshan, Gömör, Grachan, Grandavecz, Gregorich, Gremer, Gvozdanovich, Habianecz, Hadvek, Heger, Hajnovich, Hansich, Harvanchich, Horvath, Hrenovich, Hribar, Hugobauer, Huszar, Huszinecz, Huzek, Illianich, Imbrishevich, Jakshich, Jan (Žan), Jankovich, Jelakovich, Jesz (Jež), Jurasich, Kapay, Katkich, Kattich, Kemfelya, Kerchmarich, Keresh, Kinda, Kinderman, Kissur, Klemenich, Klement, König, Köreskönyi, Kraly, Kramarich, Krizman, Kuderman, Kuharich, Kukovich, Kushir, Kussevich, Kuzmanich, Lakner, Lanovich, Laroche, Lehner, Leszecz, Leshchevecz, Lipak, Loibl, Lohardt, Lokner, Loncharich, Lopuh, Lugarich, Majer, Mallin, Markulinich, Marn, Martinyak, Martinkovich, Martinovich, Maszon, Mattessich, Mathe, Mattutinovich, Meashky, Merher, Meszecz, Michek, Miholich, Mikloshich, Mikovchevich, Mikssich, Mikulich, Miller, Millinovich, Milloschich, Mirovich, Miskich, Mlinarich, Nagy, Nahodil, Nemchich, Novoszel, Ody, Palavich, Papesh, Paulich, Pavlicz, Perecz, Perssich, Petrowich, Petz, Philippowich, Piszachich, Plavich, Plepetich, Pluschecz (Plušćec), Pogorelecz, Popovich, Poszeg, Prandl, Ptichek, Radichevich, Radya, Raffay, Rah, Rancser, Rauth, Reisenhoffer, Reitter, Rober, Rogh, Sagar (Žagar), Sechen, Sedelmayer, Seemander, Serdnyk, Severinski, Skerlyak, Szilny, Simich, Snidarich, Szorgh, Spaich, dr. med. Staindl, Stella, Sunecz, Suvich, Szukalich, Stojkovich, Shalkovich, Shek, Shergo, Shey, Shianzki, Shikich, Shimatich, Shimunecz, Shiranovich, Skornyak, Shminder, Shulcz, Shutej, Shutek, Stauduar, Stroczinger, Syprak, Shwarcz, Težak, Ticharich, Travenich, Turkovich, Vanczass, Vechetich, Veltsek, Veszel, Vidanich, Vidovich, Vizjak, Vlatkovich, Vohlgemuth, Volf, Volfart, Vrabchevich, Vugrinecz, Vugrinich, Vugrinovich, Zajecz, Zlublich, Ztupar, Zwerger.

Tu imademo 249 prezimena, pa kako je u to doba Zagreb bio malen grad, mogli bismo posve sigurno zaključiti, da tada nije niti bilo više prezimena u ovoj jurisdikciji.

Gotovo devet desetina od svih ovih gradjana bili su obrtnici, što nam služi dokazom, da je tada obrt i obrtništvo ujedinjeno u cehovima, bilo u velikom zamahu i vrlo jako, te da je baš jaki obrtnički stalež mnogo doprinjeo za razvoj gradova uopće.

III.

Kako je položaj kuće označen i riječima opisan u svakom pravnom aktu spomenute Zbirke kušali smo pronaći tadanje vlasnike kuća. U ovom današnjem prikazu ograničit ćemo se lih na Opatovinu. Sredivši sve kuće

počinjemo od kuće, koja se nalazi preko puta crkve oo. Franjevaca t. j. idemo zapadnom stranom sve do bivše stare apoteke, pa natrag istočnom stranom sve do kuće gdje je bila poznata gostiona Cesarec.

Pošto su se pak u ovom razdoblju od godine 1815. do god. 1843. često mijenjali vlasnici kuća, navodimo kod svake kuće i sljednike, a dodajemo gdje je nadjeno i zanimanje svakog ovog kućevlasnika. Prvi označeni kod svake kuće je vlasnik u god. 1815., a posljednji je vlasnik u god. 1843. t. j. u vrijeme kad počinje odnosno kad svršava ova Zbirka. Kod ostalih je kuća jedan te isti vlasnik od god. 1815. pa sve do g. 1843. Radi bolje orijentacije označujemo današnje kućne brojeve tadanjih kuća:

1.) kbr. 49 Vilim König (urar); 2.) kbr. 47 Škornjak Nikola (krojač), Julijana Škornjak, Nikola Šaj; 3.) kbr. 45 Tomo Torec (postolar), Ivan Franculj (postolar); 4.) kbr. 43 Ana Perec, Gjuro Dimnjaković (krojač), Stjepan Medarić (krojač)! 5.) kbr. 41 Helena Gajdek-Lipak, Stjepan Zlublić (krojač), Gašpar Buncek (privatnik); 6.) kbr. 39 Ivan Baumgartner (pekar); 7.) kbr. 37 Ivan Baumgartner, Ivan Požeg (postolar); 8.) kbr. 35 Uršula Wolf, Dr. Josip Ballogh (advokat), Luka Benković (čizmar); 9.) kbr. 33 Katarina Fik, Ivan Vlatković (postolar), Katarina ul. Benčić; 10.) kbr. 31 Mihalj Dutković (košarač), Ignac Sunec (košarač), Gjuro Dorotić (kovač); 11.) kbr. 29 Mihalj Dutković (košarač), Ignac Sunec (košarač), Stjepan Vrabčević (advokat), Petar Dupin (postolar); 12.) kbr. 27 Josip Lokardt (krojač), Pavao Šajković (kuhar), Težak (tkalac); 13.) kbr. 25 Andrija Fuks (pekar) odnosno nasljednici Rogh; 14.) kbr. 23 Ivan Dutković (košarač); 15.) kbr. 21 Josipa Plepetić-Nemčić, Karlo Kovačević (privatnik) i Ana Nagy; 16.) kbr. 19 Josip Mikovčević (zakupnik dobara), Zverger Josip (opć. blagajnik), Zverger ud. Ana rodj. Shausek; 17.) kbr. 17 Josip Gregorić (advokat), Ivan Kuković (blagajnik dvorskih dobara, član gradske uprave, consiliarius), Dr. Josip Staindl (liječnik); 18.) kbr. 15 Helena Mikulić; 19.) kbr. 13 Rozalija ud. Bukall, Ivan Milinović (staklar). To je ugao Opatovine i Skalinske ulice južne strane — bivša Stuffengasse; 20. kbr. 11 Kristina Popović rodj. Kuzmanović (danas kuća Žabčić); 21.) kbr. 9 Ivan, Josip i Katarina Mallin rodj. Demetrović (kuća je danas porušena, a vjerojatno se je sjeća svaki Zagrepčanin, jer je stajala, kako smo već ovdje spomenuli, na uglu do bivše stare apoteke na Opatovini).

Ovom prilikom dovesti ćemo u sjećanje jednu zgodu, a to je prekapanje Dolca u svrhu izgradnje tržnice, kada se je nekog dana našlo mnogo čovječjih lubanja i kostura. To su donesli kao osobit nalaz i naši zagrebački dnevnici.

Radi zanimivosti donosimo opis položaja ove kuće, pak ćemo odmah razabrati odakle potiču ovi kosturi: »Cui quidem domui ab oriente (istok) platea publica et in parte domus capitularis pro medico et apotheca deserviens, a meridie (jug) platea ad D. Maria Ecclesiam ducens, ab occasu (zapad) coemeterium ad eandem Ecclesiam ab olim spectans, a septemtrione (sjever) denum et ultima partibus domus Marci olim Kuzmanovich.« Sa zapadne strane dakle ove kuće, a spram crkve sv. Marije bilo je groblje!

Na istočnoj strani Opatovine počevši od ugla preko puta tadanje apoteke idući prema sjeveru spominju se u ovoj Zbirci slijedeći kućevlasnici: 1.) kbr. 4 Ana ud. Ody, Martin Binder (opć. blagajnik) (danas srušena); 2.) kbr. 6 Mihalj Šikić (postolar), udova Šikić (danas srušena); 3.) kbr. 8 Barbara Franjo, Nikola Čegetek (krojač); 4.) kbr. 10 Katarina ud. Petrović; 5.) kbr. 12 Dora Lončarić, Tomo Vugrinić (postolar); 6.) kbr. 14 Elizabeta ud. Schwarz kasnije udata za Andriju Arka; 7.) kbr. 16 Ivan Katić (postolar).

Ovdje evo manjkaju tek dvije tri kuće u onom dijelu Opatovine gdje je bila apoteka, iz česa se vidi da su gradjani bili u neprestanom kontaktu sa magistratom i da su magistrati bili u tadanje doba mjesta, gdje se je manifestirao i razvijao sav život gradjana, koli u privatno-pravnom, toli u javno-pravnom pogledu.

Na koncu se mora ovaj prikaz upotpuniti time, da se u tom razdoblju spominju u ovoj jurisdikciji četiri suca i to: Benković, Dvorniković, Imbrišević i Vugrinović.

U godini 1864. spominju se u toj ulici od svih ovih, samo ovi kućevlasnici t. j. neki već kao nasljednici jednakih prezimena: Vilim König, Marija Franculj, Stjepan Medarić, Gertruda Buncek, Nikola Šaj, Franjo Požeg, Ana Dupin, Jakob Težak, Dora Dutković, Ana Zverger i Martin Binder, dok se u godini 1878. ovdje nalaze kao kućevlasnici samo Kata Težak, Šaj Ferdo i Dragutin, Medarić Stjepan i Karolina König.

Uvidom u knjige nadležnih ureda ustanovili smo da danas više nema u Opatovini niti jednog kućevlasnika označenih prezimena, a koliko nam je poznato imade u Zagrebu uopće vrlo malo prezimena, koja se spominju u bivšoj kaptolskoj jurisdikciji.

Ivan Ulčnik:

Naši stari zagrebački privrednici

U našem prijašnjem glasilu »Zagreb« br. 5. i 6. iz prošle godine, počeli smo donašati imena naših starih zagrebačkih privrednika. To je zainteresiralo mnoge danas živuće njihove nasljednike, pa smo uslijed toga odlučili da tu publikaciju nastavimo.

Kako revija »Zagreb« izlazi u obliku koji je podesan za uvez i sačuvanje, za što prijašnji novinski format »Zagreba« nije bio, to smo odlučili radi cjelovitosti publikacije o našim starim obrtnicima, da do sada objavljena imena obnovimo. Nadalje smo se počeli obraćati pismenom zamolbom na danas živuće nasljednike tih starih privrednika i to s razloga da naš izvještaj bude što točniji, te da ne bi izostavili kod pojedinaca koju važnu i zanimivu okolnost. Uslijed toga molimo naše članove, kao i ostale prijatelje našeg društva, da nam na naše pismene zamolnice u ovom predmetu po mogućnosti što iscrpivije odgovore, a mi ćemo rado o njihovim stvarima donijeti sve zanimive činjenice, da tim načinom što bolje upoznamo nekadanje i današnje naše Zagrepčane. Prema dobivenim informacijama upopunit ćemo naš već u novinama »Zagreb« saopćen izvještaj. Izim toga se potpuno nadamo da će se oni naši poštovani čitatelji i prijatelji, koji do sada nisu naši članovi, naći što prije u redovima našeg društva da tamo s nama složno porade za procvat svog dragog Zagreba, a za opravdanu težnju osiguranja egzistencije svoga pokoljenja. Pravim Zagrepčanima je to gotovo imperativna dužnost, koju će oni potpuno shvatiti i izvršiti.

U III. obrtnom odsjeku našeg magistrata našao se je stari »Gewerbsregister für Freie Gewerbe«, osnovan početkom mjeseca maja 1860. Tiskanica toga »Gewerbsregistra« štampana je dvojezično i to odozgo hrvatski, a odozdo njemački. Od osnutka do kraja god. 1860. upisano je 99 obrtnih dozvola svih struka. Ovaj upis proveden je u njemačkom jeziku, a po crtama pismena vidi se, da je registrator pisao gušćim perom.

Prvi je upisan Filip Brüker, koji je stanovao u Hotel zur »Krone«. Taj hotel stajao je u Ilici na mjestu, gdje danas stoji »Grand hotel«. Sadašnja zgrada gradjena je prije kojih 40 godina. Navedeni Brüker dobio je obrtnicu za užarstvo, ili kako u registru stoji »Seiler«, a poslovnicu je imao u »Lachische Gasse No. 92«, (Vlaška ulica 92).

Od početka god. 1861. nestalo je iz registra njemačkog jezika za uvijek, pa je uveden hrvatski jezik. U toj crtici hoćemo da navedemo nekoje naše stare privrednike, čija

su imena još po njihovim nasljednicima i danas poznata, te kojih se mi stariji zagrebački purgeri dobro sjećamo još za njihova života, kao i njihovoga djelovanja.

Navesti ćemo ih redom po godinama izdane obrtne dozvole.

Godine 1860. dobio je dozvolu:

Aleksander Jonas iz Güssinga, rodio se je god. 1814. Počeo sa žitnom trgovinom na malo u Vlaškoj ulici br. 9. Oženio se je god. 1861., te kupio god. 1870. kuću u Vlaškoj ulici br. 21. Kako je žitni posao razgranio, počeo je raditi na veliko. God. 1870. postao je zavičajnik grada Zagreba. Bio je kroz neko vrijeme i gradski zastupnik, zatim kroz dugi niz godina vijećnik Trgovačko-obrtničke komore. Sudjelovao je kod osnutka Zagrebačke tvornice koža, a bio je član ravnateljstva u mnogim novčanim zavodima. God. 1880. otvorio je u Sisku podružnicu svoje trgovine žita. Umro je 7. II. 1914. u visokoj starosti od 100 godina. Ostavio je dva sina S. D. Aleksandera i Šandora Aleksandera, te jednu kćerku.

S. D. Aleksander poznati je naš veleindustrijalac te predsjednik Zagrebačke pivovare, a vlasnik i drugih industrijskih poduzeća naročito pivarske struke.

Šandor Aleksander bavio se je u mladjim danima trgovinom u Vlaškoj ulici br. 21. Osnovatelj je humanitarnog društva »Prehrana«, a bio je poznat kao radnik na opće humanitarnom polju. Kroz dugi niz godina bio je gradski zastupnik. Umro je naglom smrću koncem god. 1929. U humanitarnom radu naslijedila ga je kćerka Zora, udata za industrijalca g. Marića.

Godine 1861. dobili su dozvole:

Engelsfeld Ljudevit za mesarski obrt u Vlaškoj ulici. Kasnije je imao mesnicu u već srušenoj prizemnoj kući u Ilici br. 5. God. 1890. prestao je sa mesarskim poslom. Isti je bio otac već pokojnog Dragana Engelsfelda, poznatog vlasnika »Varoške pivnice« te posjednika »Okrugljaka«, koji njegova djeca još i sada drže u posjedu.

Stern Jakob za dozvolu trgovine vina na veliko. Ovu trgovinu osnovao je oko god. 1850. njegov otac Ignac Stern, pa je kasnije u posao uzeo sinove Maksa i Žigu (sin Žiga je malo iza toga umro). Kasnije su Jakob i Maks Stern osnovali trgovinu sirovih koža u Vlaškoj ulici. U toj poslovnoj vezi bio je već postojeći kožarski obrtnik Šimonić Vatroslav (o kojem ćemo kasnije pisati). U god. 1865. preuzela je Šimunićevu kožarnu tvrtka Ignaca Sterna sinovi. God. 1867. stvoreno je tvorničko društvo u kojem su sudjelovali Jakob Stern, Hrvatska eskomptna banka, Pongratz Gustav, Prister Emanuel, Egersdorfer i Frankl. Kožarnicu koja je iza toga postala tvornica rukovodio je Stern Jakob. Početak te tvornice počeo se

je razvijati na starom koritu potoka Medveščaka i to na mjestu gdje i sada stoji ograda spram Kožarske ulice. Kasnije se sve više razvijala prema Novoj Vesi, pa je osnovana i tvornica cipela i vojne kožnate opreme. God. 1898. započela je gradnja nove i moderne tvornice koža na sjevernoj strani Kožarske ulice i to na nekadanjem posjedu mlinara Severa. U bivšoj Austro-Ugarskoj monarhiji bila je Zagrebačka tvornica koža najveće i najrenomiranije poduzeće te vrsti. Nakon smrti dugogodišnjeg voditelja Jakoba Sterna (koji je pod starost oslijepio), preuzeo je vodstvo njegov najstariji sin Leo, a nakon odstupa ovog, drugi sin Žiga Stern, koji već kroz dvadeset i pet godina to naše jedno od najstarijih i najvećih poduzeća uspješno vodi.

(Nastavit će se)

DRUŠTVENE VIJESTI

SEDAMDESETA GODIŠNJICA UVAŽENOG JAVNOG RADNIKA

Član našeg odbora g. Juraj Čačković-Vrhovinski navršio je 9. travnja o. g. 70. godišnjicu svog vrijednog i agilnog života. Rodjen u Zagrebu od oca Vladoja Viktora, doktora medicine i majke Josipe rodj. Groller von Mildensee nakon svršene realke primljen je 1878. u bečku kadetsku školu, koju je svršio sa uspjehom godine 1882. U vojničkom zvanju postigao je 1916. pukovnički čin, te 1919. umirovljen, od kog vremena do danas nesebično i sa puno ljubavi radi na progresu rodnoga grada, u čijoj će historiji ime Jurja Čačkovića biti upisano krupnim slovima. Mi mu od srca čestitamo sa željom da ga Bog poživi na sreću obitelji i na korist grada Zagreba i njegovog razvitka.

Na 30. aprila 1934.

održati će se društvena

GLAVNA GODIŠNJA SKUPŠTINA.

u gradskoj Vijećnici u 6 sati po podne.

UPRAVNI ODBOR

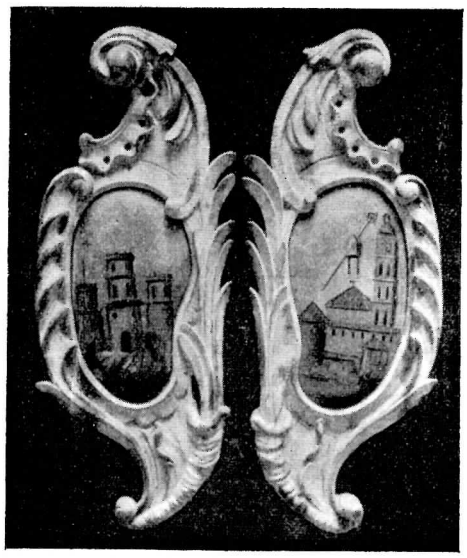

Ivo Franić:

Stara katedrala u Zagrebu

Iz crkve sv. Ksavera u Zagrebu iz XVII vijeka prva polovina
Lijevo: Grički grb, desno: Stara katedrala.

(Nastavak 3.)

Ovoj biskupiji prvim biskupom bio je neki Čeh, po imenu Duh. O osobi mu ne znamo ništa. Nemamo podataka ni o njegovom radu. U najstarijim inventarima Zagrebačke crkve spomenute su i najstarije liturgijske knjige metropolitanske biblioteke koje je prof. Fancev smjestio u XI i XII stoljeće. Njihovo pismo ukazuje na franačko poreklo. A iz Franačke dobile su i Ugarska i Hrvatska svoje benediktince i svoje cistercite. U kodeksu Sakramentara (MR 126) izričito se napominje, da je pisan za manastir sv. Margarete Djevice, u kom se živjelo po regulama sv. Benedikta.«[24]

To navodi prof. Fanceva na pomisao da je i biskup Duh sa svojim pomoćnicima pripadao redu benediktinskome. Oni su, u to vrijeme, imali u svojim rukama gotovo čitavu hijerarhiju Ugarske; isticala su se učešća i bili su smatrani nosiocima kulture svoga vremena. A kako su bili strogo vezani disciplinom i poslušnošću reda, bili su i najprikladniji da sprovedu u djelo one nakane koje je kralj Ladislav imao kad je osnivao prvu latinsku biskupiju na području hrvatskome. Oni su stvorili romansku kulturu i bili njezinim nosiocem. Tu kulturu preuzela je zvanična zapadno-rimska crkva kao svoju službenu. Ko je, dakle, mogao da bude pozvaniji od njih da tom kulturom priguši skromno i neuko glagoljaštvo koje se tome duhu nije moglo da suprotstavi svojom čistoćom i svojom jednostavnošću.

Mi nigdje ne nalazimo spomena o organizaciji kaptola u Zagrebu. Znademo kao historijsku činjenicu da su Zagrebački biskupi sve do konca

---

[24] Katalog kult. hist. izložbe grada Zagreba str. 17.

15 stoljeća stanovali u Čazmi, a ne u Zagrebu. Ladislav je, kako vidimo i iz isprava Andrije II (1217), pored Čazme, darovao biskupu Duhu i Dubravu u kojoj će, naizmjence sa Čazmom, kroz stoljeća on i njegovi nasljednici da stanuju. Godine 1190 kralj Emerik potvrđuje biskupu Dominiku darovnicu grada i područja Čazme koje je Ladislav predao (traditum fuisse) crkvi Zagrebačkoj.[25] Krčelić izričito ističe da Ladislav nije podignuo biskupije, a još manje crkve na mjestu »koje se sada naziva Zagrebom, već u Čazmi, pa, makar da se naziva zagrebačkom biskupijom, odredio ju je u tome mjestu, jer leži nekako u sredini Slavonije; a tu se nalazila i tvrđava, koja je pretvorena u biskupsku rezidenciju i sačuvala do danas ime tvrđe.«

Sam Farlatti ističe da su zagrebački biskupi davali prednost Čazmi pred Zagrebom, gdje su »sazidali i tvrđavu, ondje stalno prebivali, a u Zagreb dolazili samo na velike svece u godini da obave svoje episkopalne dužnosti, a onda bi se vraćali natrag u Čazmu. Osvald Thuz († 1599) kaže: da Zagreb nije dosta siguran, a dvor biskupskom dostojanstvu ne odgovara. Biskup Stjepan II, koji je u Zagrebu podignuo samo crkvicu sv. Stjepana Prvomučenika, sagradio je u Novoj Čazmi katedralu sv. Duha i onamo iz stare Čazme preselio kolegij svojih kanonika. U blizini crkve sagradio im je nastambe. Biskup Ivan Alben toj crkvi (1443) oporučno je ostavio 100 zlatnih forinti.

Istorijski je dokazano da je Zagrebački kaptol organizovao savremenik Bele III, biskup Prodan. Osnovavši prvi kolegij kanonika, propisao im je pravila, odredio zajednički način života, udružio ih s dužnošću da pjevaju psalme i ustanovio im broj sa trideset i tri. Farlatti[26] izričito naglašava, da se prije Prodana nije našlo u starim izvorima nikakova spomena o kanonicima i o kapitulu u Zagrebu. To osnivanje Zagrebačkog kaptola potvrdio je papa Aleksandar III. On je odobrio i donacije koje je načinio biskup Prodan svome kaptolu (Zelinu: »novo dobro«), što je 1175 potvrdio i kralj Bela III. To se dade lako i datirati. Prodan je biskupovao svega pet godina. Umro je u maju 1175. Dakle je Zagrebački kaptol osnovan poslije 1170, a prije maja 1175. U jednoj predstavci papi Nikoli V kanonici se potpisuju (1447): »oratores et Capellani Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis«. Prebendarski zbor (callendinum prebendariorum) od 12 članova osnovao je (1269) biskup Timotej II (1262—1287). Biskup sv. Augustin Kažotić († 1323 kao biskup od Luzera u Apuliji) otvorio je u Zagrebu prvu bogoslovsku školu. Nastavnicima su bili kanonici: Štioc (lector), pojac (cantor) i Seholasticus. Ali biskupi i dalje još stanuju izvan Zagreba.

---

[25] Farlatti 356.

[26] Farlatti 354.: »siquidem in antiquis ante Prodanum monumentis nullam ajunt canonicorum et capituli mentionem reperiri.«

Sv. Rok iz st. katedrale.

Lav iz stolne crkve.

Međutim doznajemo od Farlattija da je biskup Stjepan II rekonstruisao i Čazmanski kaptol, kojeg je preselio iz Stare u Novu Čazmu, i ograničio mu broj na 12 kanonika. Farlatti uvjerava da je imao u rukama i spise toga na novo postavljenoga ili rekonstruisanoga kaptola. Razlog te rekonstrukcije nije nam objašnjen. Tek organizacija, koju je dao Stjepan II, napadno se podudara s onom biskupa Prodana u Zagrebu. Ako se radi o obnovi (nanovo postavljanju) staroga kaptola, njegov povremeni prestanak mogao bi se objasniti samo tako, da je Prodan čitavi Čazmanski kaptol premjestio, kao jezgru njegove nove organizacije, u Zagreb.

Spomenuli smo da postoje dva gledišta o gradnji Zagrebačke stolne crkve: jedno, da ju je izgradio još kralj Ladislav, ili barem osigurao sredstva da se odmah počne s njezinom izgradnjom; i druga: da je osnovao samo biskupiju, a crkva da je građena mnogo docnije, jer vidimo da još stoljećima rezidencija biskupova nije Zagreb, no Čazma, a i sam kapitul da je organizovan u Zagrebu istom poslije 1170 godine. Prvu tvrdnju od starijih zastupaju Tomko Marnarić, biskup Benedikt Vinković, Farlatti, a od novijih Ivan Kukuljević Sakcinski, Ivša Tkalčić, Vjekoslav Klaić i kanonik dr. Ivančan; drugu tezu brane Pavle Ritter-Vitezović i Baltazar Krčelić. Prof. Đuro Szabo[27] misli da je katedrala građena 123 godine, dok

[27] Gjuro Szabo: Prilozi za građevnu povijest Zagrebačke katedrale. Narodna Starina br. 19. str. 67.

1217 nije posvećena. Iz dalnjih izlaganja vidiće se zašto se i ja priklanjam naziraju Vitezović-Krčelićevom.

Imademo dokaza i za jedno i za drugo stanovište. Zato nije nikako potrebna Farlattijeva[28] predmijeva, da je Ladislav osnovao biskupiju 1091, pa da je do 1095 imao dosta vremena da joj izgradi i njezinu stolnu crkvu. Tomu se protive historijski dokazi i fizičke i tehničke mogućnosti, a nije bilo ni potrebe za tako ubrzani rad. Historijski je dokazano osnivanje biskupije u god. 1094. A 1095 Ladislav je mrtav. Čak i Almoš napušta 1095 svoje vladanje u Hrvatskoj i vraća se bijegom u Madžarsku. Govori se o buni. Istom Kolomanova »Pacta conventa« (1102) ponovno uvode Arpadovce u Hrvatsku. Sigurno u tom međuvremenu nije nikome padalo ni na pamet da gradi crkvu kojoj je bila zadaća: širenje latinskog duha i latinske kulture na eminentno nacionalnom hrvatskom području. No u ono vrijeme ni tehnika nije bila još tako dotjerana da bi se moglo jednu ovako reprezentativnu građevinu podignuti u razmaku od nekih 3—4 godine. Taj napor ali nije nikako bio ni potreban. I Ritter-Vitezović i Klaić utvrđuju da je, još prije dolaska Ladislavljeva, postojala u Zagrebu, između brijega Griča i brda Zagreba, u dolu uz potok koji se radi toga zvao i Cirkvenica crkva sv. Marije. To tvrde i Farlatti, i svi ostali izvori. Kako pak do Prodana nije bilo u Zagrebu ni Kaptola, a biskupi sve do u prvu polovicu XVI stoljeća stanuju u Čazmi, Dubravi i Ivanićgradu, i samo na svečane zgode dolaze u Zagreb, nije im trebala u Zagrebu ni katedrala. Barem ne tako hitno. Imali su je u Čazmi, a za liturgijske obrede dostajala im je i crkva sv. Marije u Zagrebu.

Pristalice mišljenja, da su katedrala i »monasterium« građeni odmah poslije Ladislavljeva osnivanja episkopata, nalaze za tu tvrdnju podloge u ispravi Andrije II iz god. 1217, gdje se izričito kaže: »Quod cum ... venissemus ad Zagrabiense apiscopatum ac Monasterium Zagrebiense, a Sancto Ladislao sanctissime recordationis praedecessore nostro constructum ... qui rex Ladislaus in codem banatu Episcopatum instituit, et monasterium Sancti Regis Stephani construxit — (kada smo prispjeli u Zagrebačku biskupiju i Zagrebački »monasterium«, koji je sv. Ladislav naš najsvetije uspomene predšasnik sastavio ... koji je kralj Ladislav u tome banatu ustanovio episkopat i stvorio monasterij sv. Kralja Stefana).

Iz ovoga Ivan Kukuljević zaključuje, uzimajući riječ »construere« u značenju »sazidali«, da je Ladislav »ustanovio episkopat i sazidao monasterij sv. Kralja Stjepana«; dakle stan za biskupa i kaptol, a uza nj i prvostolnu crkvu, jer »da se sa kršćanskog gledišta ne da ni zamisliti jedan »samostan« bez crkve«.[29] Mi ovdje zapažamo da je Kukuljević pre-

[28] Farlatti V: str. 333.

[29] Kukuljević: Prvostolna crkva Zagrebačka. 1856. Str. 1.

vodio doslovno, a smisao tumačio proizvoljno. Glagolj »construere« ne znači samo »sazidati«, »sagraditi«, već i »stvoriti«, »sklopiti«, »harmonično spojiti«, »sastaviti« (zusammensetzen, zusammenhäufen, zusammenfügen). I Ivša Tkalčić ide istim putem, samo što gradnja bez osnova započinje poslije Kolomanova ugovora s predstavnicima hrvatskih plemena (1102). Za svoju tvrdnju ne navodi ni jednog historijskog dokaza.[30] Sama činjenica, da je prva crkva posvećena 1217 u prisustvu kralja Andrije II, navodi ga na proizvoljnu kombinaciju: prije Kolomana (1102) nije se moglo, jer je Ladislav prerano umro, Almoš pobjegao, u Hrvatskoj opstojalo bezvlađe, dakle, odmah, po priznanju Kolomanovom, počelo se graditi i crkvu za Ladislavljev episkopat.

Unosi zabune i riječ »monasterium« (samostan, manastir). Šta treba da razumijemo pod tim izrazom? Dr Ljudevit Ivančan[31] donosi tumačenje Dr Cange-a u Glossariumu »Mediae et infirmae latinitatis« o značenju pojma »monasterium«. On tvrdi, da se riječ »monasterium« često uzima za katedralnu crkvu, pošto su nekoć, većinom, u katedralnim crkvama, ne kao danas kanonici, već monasi obavljali svete dužnosti, pa se, otuda, i sada u Germaniji, iz običaja, katedralne crkve zovu »Münster«. — Na drugom mjestu opet izvodi: — »svjetovni kanonici kao i redovnički hranili su se u istoj blagovaonici (refectorio) i biskup je upravljao s njihovim životom kao što upravlja i opat životom monaha«. Tvrdi, dakle, da su se ovakove njihove zajedničke nastambe nazivale »monasterium«, a crkve, uz koje su bili postavljeni, dobile su također ime »monasterium«, »Münster«. Dr Ivančan iz navoda isprava dvorskog kapelana Fancike, da su biskupu Duhu bili dodijeljeni Zaladski i Šimeški »officionarii« (službenici), pa iz darovnice biskupa Stjepana I iz 1227 kojom im je darovao svoju kuriju za zajedničku nastambu, na osnovu izjave biskupa Stjepana II iz god. 1237, da je ta kurija Stjepana I »prius corum fuerit a fundacione ecclesiae« (bila njihovom još ranije već od osnutka crkve), — izvodi: da »nema dvojbe, da je prigodom utemeljenja Zagrebačke biskupije 1093 ujedno utemeljen i Zagrebački Kaptol«. Ima još jedna isprava, na koju se niko ne poziva, a to je oporuka biskupa Osvalda Thuza 1466—1499) u kojoj izričito ističe: »ex quo ecclesia Zagrabiensis a principio fundacionis sui satis neglecta et nunquam in labore suo consumata fuit, in qua, quantum potui, aedificari feci . . .« (po čemu je Zagrebačka crkva bila od svoga osnuća dosta zanemarena i nikada nije bila u svome poslu dovršena, u

---

[30] I. Tkalčić: Stolna crkva nekoć i sada, str. 6.

[31] Dr Ljudevit Ivančan: Iz povijesti Zagrebačkih kanonika (N. St. 10 str. 20. (Op. Krivicom slagara i korektora u jednom od prijašnjih brojeva krivo je spomenuto ime Ivančanin umjesto Ivančan.)

čemu, koliko sam mogao, nastojao sam da se izgradi) — — Tako dobivamo po drugi puta opet jednu riječ »fundacio ecclesiae« (utemeljenje crkve) koja, u neke, opravdava gledište ove skupine.

Međutim »Crkveni lexikon« Wetzner-Welteov[32] proširuje pojam naziva »monasterium«. Po njemu »tim se izrazom obično označavalo samostanske i zadužbinske crkve višeg ranga. U srednjem su vijeku to ime nosile skoro sve biskupske crkve«... »Izraz »monasterium« nije se upotrebljavao samo za nastanjivanja udruženja koja su bila podređena izvjesnom monaškome redu, već i za kaptole stolnih crkava, napose za one koji su skupa živjeli po jednom kanonskome propisu... Ako mi saborne kaptole imamo da zamislimo kao neku vrstu monaške zajednice, kako je to u ono vrijeme skoro općenito bilo, onda se lako objašnjava, zašto su se i crkve, uz koje su bili postavljeni, mogle nazivati »Münsterima«.

Ima jedno što se iz svih ovih objašnjavanja mora logično da izvede: zgrada ili nastanba dobiva ime od zajednice ili svrhe kojoj pripada. Nikako ona ne krsti cilj kome teži i zajednicu čijoj nastanbi služi. U prvo vrijeme saborne (stolne) crkve posluživali su redovnici; kasnije su kanonici izmiješani: iz redova svjetovnog i redovničkog svećenstva. Za redovnike sv. Benedikta poznat je naziv »Chorherren«, što u bitnosti znači kanonici (Die Domherren). Za prvog biskupa znademo da je redovnik sv. Benedikta, a to su bili, vjerojatno, i njegovi »oficinarii«. I kasnije nalazimo među kanonicima redovnike. Prema tome naziv »monasterium« ima se smatrati kao naziv za biskupski kaptol koji je imao funkcionisati uz biskupa, i kao takav on je ispravno upotrebljen. Ali u nijednoj od navedenih isprava nije određeno ni sjedište biskupata, dakle ni njegova kaptola »monasterium«-a. (Nastaviće se)

[32] Kirchen-Lexikon oder Encyklopädie der Katholischen Theologie und ihrer Hilfswissenschaften, Freiburg in Breisgau sv. 7. str. 375—376.

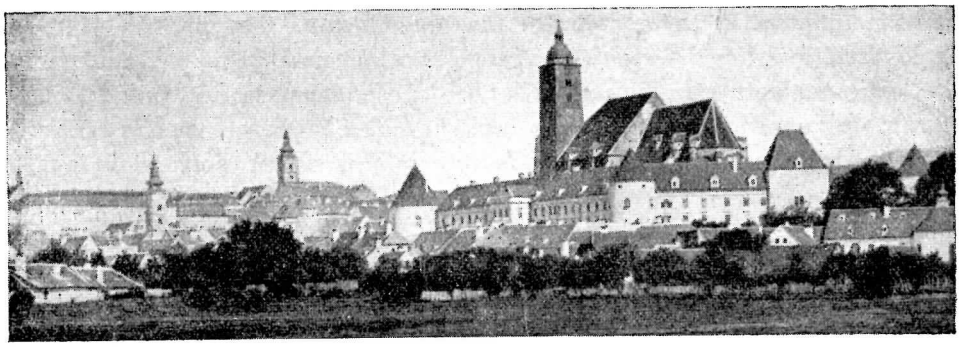

Katedralis:

ONI IZ KAZALIŠNE . . .

Roman iz sumornih dana

V.

ZLO ZNAMENJE

(Nastavak 2)

Ivo Galićev zaokrene iz Mesničke ulice kosom serpentinom na staru južnu promenadu. U nizini su titrala osamljena svjetla. Negdje iz daleke savske krajine dopirao je šum vlaka. Tamna aleja divljeg kestena, — ispresijecana zelenim refleksima od plinske rasvjete, — bila je tiha i puna proljetnog mirisa. Na klupama su se crnile priljubljene silhuete.

I Galić je u tom štimungu osjetio aromu prošlih proljetnih noćnih ljubakanja s Asjom i čudilo ga kako se je mogao zanašati za te blesave gričke idile. Kako je jadna ta noćna aleja spram raskošno osvijetljenog salona u doljnjem gradu, — kojega je i on do nedavna s onim poetski natrušenim idiotima mrzio i nazivao profanom teritorijom — gradom u kaljuži. I tko zna ne misle li te ljubavničke silhuete kao što je i on mislio? I što će biti kada jedna od njih ugleda rasvjetu pravoga života? I on je u Asji gledao sreću, a danas vidi djevojku u istrošenom kaputu, otrcanom šeširu i cipelama s iskrivljenim petama.

Prošao je pokraj starog liceja, gdje je dočekivao Asju kad je izlazila iz škole. Činila mu se najljepšom i kako su mu onda drhtali nervi od uzbudjenja i kako je sada zlovoljan pri samoj pomisli da će se s njom sastati.

Ogledao se na staru gričku fontenu — kamenitu gljivu. Neke su žene stajale i sa prestrašenim pogledima slušale slabu jeku daleke kanonade. I Galić je na čas zastao. U majskoj noći čula se slaba grmljavina s italijanske fronte. Jedna je žena mrmljala:

— I moji su na Soči!

Galić se je ogledao na tu mršavu izgladnjelu figuru, ovijenu u vuneni rubac. Osjetio je na čas u njoj staricu Francišku, a u onim njezinim nepoznatima sa Soče — sebe i Dizmuša. I kako je tragično toj bespomoćnoj ženi slušati daleke topove.

Brzim je koracima pošao do svog starog dvorišta. Šum njegovih koraka prestrašio je starog crnog mačka, — koji je vrebao pokraj kanalčića natkrivenog polomljenom željeznom rešetkom — i životinja se naglo uspela na akaciju.

U kuhinji je starica Franciška kunjala pokraj štednjaka. Asja je nešto spremala za večeru i nije se ogledala na došljaka. Galić je unišao u sobu, polumračnu i punu trulog zadaha. Ugledao je slijepca:

— Ti si, Janko?

— Došao sam... Tu je lijepo i čini mi se da gledam.

— Lijepo? — nasmiješio se Ivo s ironijom.

— I toplo!... Tako daleko od svega šta čujem od drugih...

— Dobar si ti, Janko!... Predobar!

— Ivo!

— Znam što hoćeš reći!... Svake noći to slušam od tvog pandana a mog dobrog brata Dizmuša... I on je natrušen idealizmom... I on mi dijeli neke lekcije... Ali meni je dojadio taj prokleti milieu... Sve je tu rasklimano i trulo... Sama mizerija... Ništa nema iako ja tražim od svega najmanje.

— Biti će! — odgovori Lužar. — Čujem da ideš sve bliže k cilju.

— Cilju?... Bože moj, kako dugo nisam čuo tako blesavog dialoga! Moj Janko, o ciljevima smo trabunjali kao zeleniši...

I Ivo otvori ormar i izvadi smoking. Slijepac zapita:

— Ti si zlovoljan!

— Ja sam iskren.

— Ne smiješ zaboraviti da nisi sam!

— A koliko nas ima?

— Asja! — spomene slijepac tiho.

— Asja?... To ime znači za nju i za mene vječnu mizeriju...

— Ti govoriš u afektu... Ona je dobra duša!

— A koliko notiraju akcije dobrote na današnjoj burzi? ... Danas, gdje život ne vrijedi ni novinskoga retka ... Tamo negdje na Piavi padaju tisuće i mi ih spominjemo u članćićima manjima od neke kazališne objave.

Asja je izašla na dvorište. U ruci joj tanjur sa večerom za Ivu. Zastala je prisluškujući njegove nervozne i sve glasnije riječi. Prozor od sobe bio je otvoren. U tihom se dvorištu razabirala svaka Ivina riječ. On se je revoltirao odijevajući smoking:

— I ti trabunjaš o nekim dobrim dušama? ... O nekim dobrovoljnim kalvarijama ... Zar nije laglji jedan od dva križa? ... A ja i ona dva smo križa.

Slijepac je ustao i tiho rekao:

— Ona vjeruje u tebe!

— U mene ... A što joj ja mogu? ... Lako je tebi ... Ti si slijep ... Ti sve to ne vidiš ... Ovaj poderani divan, ove vlažne stijene, ovaj začadjeni cilindar na lampi ... Ja ne mogu biti slijep ... Ja hoću život!

— To nije pošteno! — progundja slijepac.

— Što hoćeš od mene? ... Tko si ti?

— Ja sam moguće i tvoja savjest ... Uspavala duša ... Probudi se i ne zaboravi da se sreća ne može gledati ... Ona se samo osjeća!

Dizmuš se ispravi na divanu. Promrmlja:

— Dosta! ... To je ludnica! ... Tu se taji istina ... Zar misliš, da se ne osjeća, da ti ljubiš drugu? ... Ovoj si tu prekinuo karijeru ... Ona je zbog tebe napustila licej ... A ja ti velim, Ivo, da ti to ne smiješ učiniti!

— Ne smijem? Tko je tako silan, da bude gospodar moje slobode? Zar moguće ti ili jedna luda djevojka, koja je povjerovala zaljubljenome magarcu? ... I postala njegova metresa?

Iz dvorišta je dopro zvuk razbijenog tanjura. Asjine su ruke klonule od Ivinih riječi. Čas kasnije pojavila se na pragu od sobe i rekla mirno:

— Luda djevojka ne će ti smetati pute, Ivo Galić!

Te suhe riječi izazvale su tišinu. Slijepac je opipao ormar i naslonio se na nj. Dizmuš je ustao sa divana. Asja je nastavljala:

— Sada razumijem tvoja noćna izbivanja? ... I taj tvoj smoking! ... I tvoje vječno namršteno čelo ... Trebao si odmah tako reći!

Ivo je osjetio u tonu Asjinih riječi onu tragičnu notu iz dramatskih prizora. Pričini mu se na čas kao da sluša slomljeni zvuk neke pozorišne tragedkinje. Alt Nine Vavre, a ne da pred njim stoji mala Asja Krsnikova. Nikada nisu njezine riječi zvučile tako kristalno i odlučno. Ogleda se na nju. Bila je lijepa u svojoj revolti. I posve strana. Ogleda se na prestrašenoga slijepca i brata Dizmuša. Rekao je nervozno:

— Pustite me ... Svega mi je dosta!

Asja je govorila rezignirano:

— Svega dosta! ... Nakon tri godine! ... Tri godine glada i vječnog obmanjivanja? ... Biti će bolje! ... I zar sam ja tražila to bolje? ... Bila sam zadovoljna i vjerovala u tebe ... Sa svakim tvojim feljtonom vidjela sam te sve više i vjerovala u tvoje riječi ... A što sve nisi brbljao ... Govori!

Ivo je odgovorio nervozno:

— Ti si histerična ... Drugi ću puta s tobom govoriti!

Stavi na glavu šešir i podje spram vrata. Slijepac ga prihvati za ruku:

— Tu je tvoje mjesto, Ivo!

— Što hoćeš i ti ?— oteo se Ivo Lužaru i vikao: — Da poludim? ... Nisu te scene za moje nerve!

I odbježao je preko dvorišta. Crni mačak presjekao mu put. Ivo je mislio:

— Prokleto znamenje! — a onda se tješio: — I kakova je besmislica vjerovati, da jedna životinja može donijeti čovjeku nesreću! ... Glupost baštinjena od neinteligentnih roditelja ... I pokojni otac krstio se, pravio fige i pljuvao, ako mu je mačak presjekao put ... I mi smo zbog očevog praznovjerja zamrzili mačka, ganjali ga kamenjem i vidjeli u njem neko zlo namenje ... Kmetska krv!

I Ivan je Galić nastavio brzim koracima svoj put u grad ispod stare južne promenade.

VI.

ASJA KRSNIKOVA.

Asja je još koji čas stajala blijeda i slomljena, razmišljala o težini sudara koji se je čas prije odigrao i onda nenadano klonula. Sjela k stolu i podbočila rukama glavu. Ta mračna soba postala joj posve tudja. Razabrala je jasno ,da je tu suvišna. Da su srušene sve iluzije. Da iz tog gnjezda mizerije i sanjarenja ne može niknuti ni nada u bolje dane. Treba skrenuti na novu cestu.

Slijepac se dotakao njezine kose. Mrmljao je:

— Nije Ivo tako zao! ... Duša mu je dobra ... Ima časova kada je čovjek nesretan ... Svi oni koji čeznu za nečim višim, imaju nervne ispade i iskaljuju se na onima, koji su im najbliži ... Vidjeti će on da je pogriješio i naskoro će se vratiti ... Hoće!

Dizmuš je promatrao Asju i mislio:

— Kako je ta žena divna u svom očaju ... Nema na njoj ni traga one bezazlene djevojke sa promenade ... I kako su joj forme punije iako su joj lica mršavija ... I kao da se iz nje prosiplje zamama!

I zadrhtale su nosnice tuberkuloznog mladića. Asja je odgovorila slijepcu sigurnim glasom:

— Ne branite ga! ... Neka ide! ... Tu je i onako sve srušeno!

Slijepcu je drhtala ruka, osjećao je toplinu njezinoga tijela. Asja je nastavljala rezignirano:

— Nikada nisam mislila da me tako nisko taksira ... I to me boli ... Da sam za njega luda djevojka! A toliko mi je govorio o nekoj slobodnoj ljubavi, koja je najviše u životu dvojice ... I sada je zbacio koprenu ... I zar vi mislite da ja ne znam što se dogadja u njegovoj duši? ... Tu je jedna d r u g a izmedju nas ... I koliko je bio nervozan i lažno ljubezan u posljednje vrijeme! ... Sakrivao je onu drugu i ni danas ne bi bio skinuo larfu da se nije sve to slučajno odigralo ... Ali ako on ima svoj put i Asja Krsnikova se ne će izgubiti! ... I ako će ikada biti nečija m e t r e s a onda ne će njezina mladost trunuti u takovoj pljesnivoj mizeriji!

Dohvatila je ogrtač i pošla k vratima. Dizmuš je ustao sa divana:

— Kuda?

— Iz te proklete kuće!

— Čemu ta komedija? ... I onako ćeš se vratiti!

— Ne ću! — odgovorila je odlučno.

— Ne vjerujem tvojim riječima!

— Ne ću! — viknula je Asja u očaju i sa pretnjom.

Izvana sa drvenog balkona začuo se piskutljiv glas gospodjice Fanžon:

— Zašto ne spavate? ... Zašto bunite noćni mir? ... Milostiva von Dahowsky ne dozvoljava u svojoj kući noćne ekcese!

Asja je preletila preko dvorišta brzim koracima. Slijepac je zbunjeno stajao, a Dizmuš je sakupio neko droptinje od duhana, savio cigaretu i pripalio na očadjenoj petrolejki. Gundjao:

— Tako divna žena! ... Nikada ne će Ivo više naći tako divne žene! Nikada! ...

Nastala je prava gornjogradska tišina. Iz kuhinje je dopro slabi starački kašalj bake Franciške.

— —

Ulice doljnjega grada bile su tamne. Ivu Galića pozdravljali su neki prolaznici. On ih nije raspoznavao. Bio je suviše uzbudjen. Misli su mu se ispreplitale. Asja, slijepac, nepoznata žena sa Griča, crni mačak, Dizmuš i nenadani prelom sa Asjom. I ono zašto se je bojao da će izazvati kod Asje užasne scene, odigralo se gotovo mirno. Bio je pobijedjen. Vjerovao je, da će Asja biti nakon saznanja prave istine posve razmrskana. Ona je naprotiv mirno i odlučno odgovorila: »Ja ti ne ću smetati pute, Ivo Galić!« — I kako je bila superiorna u toj svojoj izjavi! I kako je suho zvučio glas krojačeve kćeri! Gosparski! I kako se je on upravo jadno izvukao iz te scene. Namjesto da govori kao neki jači intelektualac, simpatizer ruske literarne škole, on je naprosto pobjegao. U tom času bio je pravi potomak kmetova Galićevih iz Začretja Tužnog. I to pred slijepcem i bratom Dizmušem. Ta obojica zaljubljeni su u Asju. Ona je njihov idol. Svaki od njih učinio bi zločinstvo zbog nje, a ja — quasi, najjači — pobjegao sam kao pseto podvinutoga repa.

I u mislima Ive Galića rasla je slika Asje Krsnikove. I u taj čas mu je nervoza obnovila Dizmuševe riječi od prije par dana. Svadjali su se zbog Ivinih noćnih izostajanja. Dizmuš je izvukao iz vojničkog sanduka glomaznu pištolju i gundjao: — »To je sve, što mi je ostalo od tri godine teglenja ... Sa tom pištoljom probio si je lubanju mladi slovački učitelj Raha ... Služio je samnom, bili smo u Karpatima ... I znaš li zašto je ispalio u sebe? ... Zbog neke Tane, Tanječke! ... Vjerovao je, da ga ljubi i kada je primio glase, da se je udala za drugoga, nije mogao pre-

boljeti ... I on je prije toga čitao pred nama njezina pisma sa sarkazmom, a kada se je razočarao, nije mogao preboljeti ... Tako će se dogoditi i tebi ... Jest, sanjario sam o Asji ... Bila mi je svakog časa u mislima ... I da je sada samnom, vjerovao bi u budućnost iako mi je noga smrvljena, iako imam otvorene kaverne u plućima ... A ti mrcvariš tako divno stvorenje! ... I zbog koga? ... Utvaraš si, da si probio neke barijere i smiješan si, ako vjeruješ, da ćeš se iz salona te neke milostive gospodje podići u više društvene sfere ... Lijep si, mlad si, to ti je sve ... Idiot! ... Muha rafiniranog ženskog pauka ... I što ti, Galić, imaš tražiti u salonima doljnjega grada?«

I u takovim je mislima Ivo Galićev pozvonio na jednoj od zrinjevačkih palača.

VII.

SALON ZELL-THANN

I Ivo je Galić sam sebe zapitao:

— I što ja zapravo tražim u toj kući? ... U salonu gospodje Dorotheje Zell-Thann? ...

A ta Dorotheja Zell-Thann bila je sitna crnka s neobično velikim modrim očima, žena nekog manje važnog generala u okupiranoj Srbiji. Starog, sipljivog i reumatičnog gospodina. Dorotheja v. Zell-Thann osvojila je Ivu Galića na nekoj dobrotvornoj zabavi Crvenog Križa u Glazbenom zavodu sa svojim senzitivnim magjarskim posmijehom i akcentom. Niz bijelih zubi i duboki dekolte zbunili su siromašnog riportera. Prvi poziv u privatni salon Thann-Zell srušio je sve njegove gornjogradske ideale. Ivo se je izgubio u rafinmanu nekadanje peštanske subrete, kćeri temišvarskog povrćara Kissa, prijateljici mnogih burzovnih magnata, kasnije milosnici nekog mladog nadvojvode i konačno ženi Kurta von Zell-Thanna. Ta je ženidba donijela starom gospodinu i viveuru generalski čin i da se izbjegnu sve suvišne skandalozne fame, Kurt Zell-Thann bio je premješten trinaestom vojnom koru u Zagreb. Tu je u toj zrinjevačkoj palači uredio otmjen stan, krstario je s nekom vojnom misijom po Srbiji i njegovi zagrebački saloni bili su svakog dana sve puniji orijentalnih ćilima, zlata i srebra. U tom salonu sakupljali su se servilni ostaci aristokratskoga gornjega grada, novo stvoreno društvo ratnih bogataša, sakupljači kovina, govedari, vinotršci na veliko, tvorničari i špekulanti svake ruke.

Generalica Zell-Thann bila je moćna spona do liferacije, avanzmana i plemićkoga grba za kojega su skupo plaćale razne parvenijske ambicije.

Djevojka u bijeloj bolničarskoj haljini otvorila je vrata zrinjevačke palače. Začudila se:

— Ah vi ste, gospodine?... Gospodja generalica nije mislila da ćete ipak doći... Očekivala vas je do deset sati!

— Gospodja već spava? — zapitao je nervozno.

— O ne!... Gospodja je u salonu... Adjutant njegove ekscelencije stigao je iz Beograda.

— Adjutant?

— Da, gospodine!

Stigli su do prvog sprata. U predsoblju je Galić zapazio crvenu husarsku kapu i modri zobunac sa zlatnim gajtanima. Iz salona se čuo generalićin glas:

— Wer war das?

Djevojka je unišla u salon... Galiću je postajalo sve neugodnije. Razmišljao je da li je uopće imao pravo unići, kada je doznao da se kod gospodje nalazi adjutant njezinoga muža. I kako se može protumačiti taj njegov kasni posjet? Ne će li taj husar, što li? posumnjati u ženu svog šefa? Stajao je neodlučno.

Otvorila su se vrata od salona. Na pragu je stajala gospodja Dorotheja. Popravljala si je kosu i Ivi se činilo kao da je uzbudjena. Pružila mu ruku i nasmijano pitala:

— Kod vas poeta nema točnih satova!... Rekli ste da ćete doći u devet, a sada će naskoro jedanaest!

Ivo je zbunjeno govorio:

— Dogodilo se nešto neočekivano!... Morao sam nenadano svršiti jedan važan feljton... I gotovo sam se bojao doći ovamo, a moguće da je i netaktično što sam unišao?...

Gospodja Dorotheja se smijala:

— Samo ne tako ceremonijalno!... Pa vi ste desna ruka našega društva i što bi naš odbor bez vas?

I gospodja uvede Galića u svoj salon.

Pokraj malog stolića stajao je adjutant u vojničkoj pozi. Gospodja je govorila:

— To je saradnik našeg odbora, gospodin Galić, a ovo je adjutant mog muža gospodin nadporučnik...

Adjutant je glasno nastavio:

— Dagobert von Borzaga!

To je ime smelo Galića. To je on ime često puta slušao od oca... Kod jednoga Borzage služili su Ivini roditelji... I taj je Borzaga svojom protekcijom namjestio starog Dizmuša Galića kod magistrata zagrebačkog. I sada se sin načelnikovog podvornika upoznaje u salonu jedne ekse-

lencije s jednim Borzagom!... Ivo Galić osjeti u sebi ono što osjećaju parveniji kod prvih ulaza u neko više društvo... Htio je dometnuti da je čuo za to ime. Gospodja ga predusrela:

— Moj muž mi je poslao neke vrlo zanimive stvarce... Ja sam zamolila gospodina adjutanta da ostane kod mene... On je umoran od puta i ako vi, gospodin Galić, dozvolite, ne ćemo danas govoriti o društvenim stvarima.

Galić se je naklonio. Sjeli su u fotelje. Ivo je vidio da su generalica i adjutant pili neko zeleno vino. Djevojka je donijela čašu i za došljaka. Gospodja je točila nasmiješena:

— Tokajer, gospodin Galić!... Hoćete li moguće štogod za prigristi?

Sjedili su pola sata. Uz konvencijonalne teme o tokajskim vinogradima, radu Crvenoga križa i o komentarima o nekim ljudima, koje je Galić upoznao u tom salonu.

Gospodja je nenadano prekinula konverzaciju:

— A sada ne smijemo više zamarati gospodina Borzagu... Mi ćemo se, gospodin Galić, i onako naskoro vidjeti... Javiti ću vam u vašu redakciju!

Ustali su. Generalica je sprovela Galića do izlaza. Šaputala mu:

— I zašto ste bili toliko smeteni, Ivo?

— Dogodili su se čudni dogodjaji!

— U vašem poslu?

— U mom životu! (Nastavit će se).

KAABA, vrlo hranivo obiteljsko piće, imade okus čokolade, sadrži vitamime, lako je probavljiva i ne zatvara. Kaaba je jeftina i uvijek gotova za upotrebu!

Kaaba je bogata sadržajem grožđanog sladora, fosforne kiseline, vapna, bjelančevine i masti. - Kaaba je liječnički preporučena.

U svakoj boljoj trgovini prodaje se Kaaba u paketićima po Din 14·— i Din 7·—.

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. tajnik, Vodnikova ul. 10. — Tehnička redakcija: Katedralis. — Uredništvo i uprava: Gajeva 7, II. kat. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47.

Kupujte tamo — gdje kupuju svi

Kastner i Öhler

Zagreb.

Ilica 4 **Ilica 4**

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe

IVAN PENIĆ D. D. ZAGREB

Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

SPECIJALNA

SIRANA

PRODAJA MASLACA I DELIKATESA

M. BEK - ZAGREB

PRERADOVIĆEVA 2 - TELEFON 5287

Jugoslavensko industrijsko i trgovačko d. d., Zagreb

Washingtonov trg 1 (prije Trg Burze) — Telefon broj 26-67 i 20-17

Generalno zastupstvo

tt. ROBERT BOSCH A. G. Stuttgart

Prodaja: Buick automobila, svih Bosch proizvoda, Seiberling guma, i svakovrsnog auto pribora.

Specijalna Bosch radiona za popravke.

Najbolje sredstvo za čišćenje odijela je

DAJTE VAŠA ODIJELA ČISTITI TAMO, GDJE VIDITE U IZLOGU GORNJI ZAŠTITNI ZNAK

Utemeljeno 1892

Knjigotiskara BRAĆA KRALJ

Telefon 4824 ZAGREB Pavla Radića 9

Preuzima sve vrsti tiskanica uz najkulantniju poslugu: kao trgovački dopisni papir, listovne kuverte, račune, dopisnice, posjetnice, osmrtnice itd. Cijene vrlo umjerene.

Izradjuje tiskanice u blokovima te zaručne i vjenčane karte, oglase, letake, kao i sve tiskanice u reklamnu svrhu i za sve uredske potrebe. — Podvorba brza i solidna.

Utemeljeno 1860 **ŠUMSKA INDUSTRIJA** Utemeljeno 1860

FILIPA DEUTSCHA SINOVI

Vrhovčeva ul. 1 **ZAGREB** Telefon 30-47

Eksport najfinije hrastovine. **Parna pilana u Turopolju.**

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje sviju dimenzija.